

Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky

ŠESTÁ PŘEDNÁŠKA

Celkový rozvrh těchto přednášek. Dosud jsme uvažovali o člověku z hlediska duševního, nakonec dospějeme k hledisku tělesnému, nyní přejdeme k duchovému: ke stavům vědomí. Myslicí poznávání jako činnost plně vědomá, bdělá, cítění jako polovědomá, snící, chtění jako nevědomá, spící. Práce se zasněnými a málo chápavými dětmi. Plně bdělý život lidského já je možný jenom vůči obrazu světa, nikoli ve skutečném světě. Jak žije já v duši činnostech: obrazně bdělé je v myslícím poznávání, snící a nevědomě inspirované v spící a nevědomě intuitivní ve vůli; o zážitku noční můry. Pronikání intuic do vědomí při Goethově diktování II. dílu Fausta. Užší vztah intuitivního chtění než inspirovaného k obraznému poznávání. Odloučení hlavy od spícího chtění.

STUTTGART, 27. SRPNA 1919

Dosud jsme se snažili pochopit člověka z duševního hlediska, aspoň v té míře, pokud je toto pochopení nutné pro výchovu dítěte. Bude nyní třeba, abychom rozlišovali tři hlediska - hledisko duchové, duševní a fyzické, a máme-li získat ucelenou antropologii, bude třeba, abychom člověka zkoumali z každého z těchto tří hledisek. Bylo nasnadě pozorovat ho nejprve z hlediska duševního, protože v obyčejném životě je člověku nejbližší právě toto hledisko. A také jste asi sami cítili, že se zaměřujeme na duševnost, když jsme pro takové pochopení člověka používali jako hlavních pojmů antipatii a sympatii. Pro nás nyní nebude vhodné, abychom z duševna přešli rovnou k tělesnosti, neboť víme z ducho- vědných úvah, že tělesnost lze pochopit teprve tehdy, chápeme-li ji jako projev duchovna a také duševna. Proto nyní k duševnímu zkoumání, načrtnutému v obecných liniích, připojíme pohled na člověka z hlediska duchového. A teprve potom se budeme blíže zabývat vlastní - dnes tak nazývanou - antropologií, zkoumáním lidské bytosti, jak se jeví v zevním fyzickém světě.

Chcete-li člověka vhodně zkoumat z jakéhokoli hlediska, musíte se stále znova vracet k členění lidských duševních činností na poznávání (jež probíhá v myšlení), na cítění a na chtění, tedy vůli. Dosud jsme myšlení nebo poznávání, cítění a chtění zasazovali do atmosféry antipatie a sympatie. Teď se budeme dívat na chtění, cítění a poznávání z hlediska duchového.

I z duchového hlediska objevíte rozdíl mezi chtěním, cítěním a myslícím poznáváním. Uvažte jen toto: Když myšlením něco poznáváte, musíte cítit - mohu-li se zprvu vyjádřit obrazně (avšak obraz nám dopomůže k pojmům) -, že žijete jaksí ve světle. Poznáváte, a přitom se cítíte se svým já zcela v nitru této poznávající činnosti. Každá část, každý článek oné činnosti, kterou nazýváte poznávání, jako by byl uvnitř toho všeho, co koná vaše já; a zase: co činí vaše já, je uvnitř poznávající činnosti. Jste zcela v jasu, žijete v plně uvědomované činnosti, smím-li se vyjádřit pojmově. Bylo by také zlé, kdybyste při poznávání nebyli v plně uvědomované činnosti. Představte si, že byste museli mít pocit, že zatímco si tvoříte úsudek, kdesi v podvědomí se cosi děje s vaším já, a výsledkem tohoto dění je pak soud! Předpokládejte, že řeknete: „Tento člověk je dobrý člověk“; pronášíte tedy soud. Musíte mít vědomí, že to, co potřebujete, abyste vynesli tento soud - subjekt „člověk“, predikát „je dobrý“ -, jsou články dění, jež je pro vaše vědomí zcela přítomné, jež je pro vás cele prostoupeno světlem vědomí. Pokud byste museli předpokládat, že nějaký démon nebo nějaký přírodní mechanismus smotává „člověka“

dohromady s oním „je dobrý“, zatímco vynášíte soud, potom byste v tomto poznávacím aktu myšlení nebyli zapojeni s plným vědomím, a vždycky byste něčím z vašeho soudu zůstávali v oblasti nevědomí. To je u myslícího poznávání to podstatné, že musíte v celém tom spřádání poznávající činnosti být přítomni s plným vědomím.

Tak tomu není u chtění. Dobře víte, že vyvíjíte-li třeba nějaké to nejjednodušší chtění, například chůzi, žijete úplně vědomě vlastně jen v představě této chůze. Co se vám odehrává ve svalech, když střídavě pohybujete nohama kupředu, co se přitom odehrává v mechanismu a organismu vašeho těla, o tom nevíte nic. Jen si představte, čemu všemu byste se museli přiučit o světě, kdybyste měli vědomě konat všechny ty úkony nutné pro chtění chůze! Museli byste přesně vědět, kolik z oněch činností, které ve svalech vašich nohou a v jiných svalech těla vyvolávají výživné látky, se spotřebuje, zatímco se namáháte jít. Nikdy jste nepočítali, kolik spotřebujete z toho, co vám dodává potrava! Víte docela dobře, že to všechno se odehrává ve vaší tělesnosti velmi, velmi nevědomě. Kdykoli něco chceme, mísí se do naší činnosti neustále cosi hluboce nevědomého. Není tomu tak pouze, zkoumáme-li podstatu chtění na svém vlastním organismu. Ani tehdy, konáme-li něco, při čem vztahujeme své chtění k zevnímu světu, ani tehdy to naprosto nejsme schopni plně obsáhnout světlem vědomí.

Představte si, že máte dva sloupovité kůly. Rozhodnete se, že položíte napříč přes ně třetí kůl. Rozlišete nyní přesně to, co v tom všem, co jste tu udělali, žije jako plně uvědomělá poznávací činnost, a to, co žije ve vaší plně uvědomělé činnosti, když vyslovíte soud: „člověk je dobrý“, kdy vězíte svým poznáváním úplně ve věci.

Odlište, prosím, to, co v tom žije jako poznávací činnost, od toho, o čem nic nevíte, přestože jste to museli vykonat svou plnou vůlí. Proč tyhle dva sloupy podpírají jistými silami tento na nich ležící trám? Pro to má přece fyzika dodnes jenom hypotézy! A jestliže si lidé myslí, že vědí, proč ty dva kůly unesou ten trám, tedy si to jenom namlouvají. Všechny ty pojmy, s nimiž tady fyzika může operovat, jako koheze, adheze, síla přitažlivá a odpudivá, jsou v podstatě i pro zevní vědu pouhé hypotézy. Počítáme s těmito zevními hypotézami, když jednáme; počítáme s tím, že se oba ty kůly, které mají nést trám, neohnou ani nezlomí, mají-li jistou tloušťku. Avšak vidět do celého pochodu, který s tím souvisí, nemůžeme právě tak, jako nevidíme do pohybů svých nohou, když se pohybujeme dopředu. Tak se i zde mísí do našeho chtění prvek, jenž nesáhá do našeho vědomí. Chtění v sobě chová v nejširším rozsahu něco, co si neuvědomujeme.

A cítění je uprostřed mezi chtěním a myslícím poznáváním. U cítění je tomu také tak, že je zčásti prostupováno vědomím, zčásti tím, co je v nás nevědomé. Tak se cítění také podílí na vlastnosti cítícího poznávání, na druhé straně na vlastnosti cítícího nebo cítěného chtění. S čím se tady vlastně z duchového hlediska setkáváme?

V tom se budete moci vyznat jenom tehdy, když se vynasnažíte pochopit ony právě charakterizované skutečnosti z duchového hlediska takto:

V obyčejném životě mluvíme o bdění, o bdělém stavu vědomí. Avšak tento bdělý stav vědomí máme jen při činnosti poznávajícího myšlení. Chcete-li tedy mluvit úplně přesně o tom, nakolik člověk bdí, pak musíte říci: Skutečně bdícím je člověk jen tehdy, pokud a nakolik něco poznává myšlením. Jak se to má s chtěním? Všichni znáte stav vědomí (říkejte si mu pro mne za mne třeba i stav bezvědomí), který máme ve spánku. Víte, že ve spánku, od usnutí do procitnutí, není to, co prožíváme, v našem vědomí. Stejně je tomu ale i se vším neuvědomovaným, co prolíná naše chtění. Pokud jsme my lidé chtějícími bytostmi, spíme i tehdy, když bdíme. Stále s sebou nosíme jakéhosi spícího člověka, totiž člověka chtějícího, a provázíme ho svým bdícím, myšlenkově poznávajícím člověkem; pokud jsme chtějícími bytostmi, jsme také od procitnutí až do usnutí ve stavu spánku. Vždycky v nás něco trvale spí, totiž vnitřní podstata vůle. Neuvědomujeme si ji silněji, než jak si uvědomujeme děje, které se s námi odehrávají ve spánku. Člověka nepoznáváme plně, nevíme-li, že do jeho bdění zasahuje spánek, a to tím, že člověk je chtějící bytostí.

Cítění je uprostřed; a nyní se můžeme zeptat: Jakpak se to má s vědomím, když cítíme? Když cítíme, je naše vědomí také uprostřed mezi bděním a spánkem. City, které žijí ve vaší duši, znáte právě

tak, jako znáte sny. Jenže na sny si vzpomínáte, a city prožíváte bezprostředně. Avšak vnitřní duševní rozpoložení a duševní naladění, které máte, víte-li o svých citech, není jiné než to, které máte vůči svým snům. Za bdění nejste jen člověkem bdícím, když myšlením něco poznáváte, a spícím, pokud něco chcete; jste také člověkem snícím, pokud cítíte. Tak jsme za bdění skutečně obdařeni třemi stavy vědomí: bděním ve vlastním smyslu při myšlícím poznávání, sněním v citění a spánkem při chtění. Obyčejný spánek beze snů není z duchového hlediska nic jiného než to, že se člověk oddává celou svou duševní bytostí tomu, čemu se oddává svým chtěním během dne. Rozdíl je pouze v tom, že ve spánku spíme celou duševní bytostí, kdežto za bdělého stavu spíme jen svým chtěním. Během onoho snění, kterému obyčejně tak říkáme, je tomu tak, že jsme celým svým člověkem oddáni právě tomu duševnímu stavu, kterému říkáme sen, kdežto za bdění jsme tomuto snivému duševnímu stavu oddáni jen jako lidé cítící.

Z pedagogického hlediska se teď už nebudete divit, budete-li se na věc dívat tímto způsobem, že děti jsou na tom různě, pokud jde o bdělost vědomí. Neboť zjistíte, že děti, u nichž podle jejich založení převažuje citový život, jsou zasněné, takže takové děti, u nichž právě v dětství ještě úplně neprocitlo myšlení, se budou snadno ztrácet ve svém snění. To bude potom pro vás popud, abyste na takové dítě působili prostřednictvím silných citů. Pak budete moci mít naději, že tyto silné city v něm probudí i jasné poznávání, neboť každý spánek má na základě životního rytmu tendenci za nějakou dobu procitnout. Když budeme na dítě, jež bývá snivě pohrouženo do citového života, jaksi dorážet silnými city, pak tyto silné city, přesazené do dítěte, po nějaké době samy od sebe procitnou v podobě myšlenek.

Děti, které jsou zabrány ještě více do sebe, které jsou dokonce sotva vnímavé vůči citovému životu, vám prozradí, že mají zvlášť silnou vloh u vůli. Vidíte: když toto uvážíte, můžete stanout před mnohou záhadou v dětském životě s chápajícím poznáním. Přijde k vám do školy dítě, které bude vypadat jako opravdový nekňuba. Když si v takovém případě ihned utvoříte úsudek, že to je slabomyslné, nechápavé dítě -, dáte-li je snad vyšetřit pomocí experimentální psychologie, budete-li s ním provádět divukrásné zkoušky paměti a leccos, co se dnes už také dělá v psychologicko-pedagogických laboratořích, a potom řeknete: To je celým svým založením tupé dítě, patří do školy pro slabomyslné, nebo také do dnes oblíbené zvláštní školy pro méně nadané, - pak byste se s podobným úsudkem nepřiblížili bytosti takového dítěte. Snad ale je toto dítě obzvlášť silně nadané v oblasti vůle, snad je to jedno z oněch dětí, které v pozdějším životě přejdou ze své cholericnosti k činorodému jednání. Ale zpočátku u nich vůle spí. A je-li myšlící poznávání u tohoto dítěte odsouzeno k tomu, aby se objevilo teprve později, pak je také třeba nakládat s takovým dítětem podle toho, aby jednou později mohlo být povoláno konat energické činy. Zatím se nám tedy jeví jako pořádný nechápavec, ale tím možná vůbec není. A musíme si osvojit pohled protože u tukového dítěte je třeba probudit vůli; to znamená, že musíme na jeho bdící spánek působit tak, aby postupně došlo k tomu, - protože přece každý spánek má tendenci k procitnutí -, že v pozdějším věku probudí svůj spánek jako vůli, která snad bude velmi silná, ale teď jenom spí, je přehlušena bytostnou ospalostí. S takovým dítětem se musí zacházet tak, že budete co možná nejméně stavět na jeho poznávací schopnosti, na jeho chápání, že mu budete jakoby vtoukat několik málo věcí, které jsou s to obzvlášť silně působit na jeho vůli; přimějete je, aby mluvilo a zároveň přitom chodilo. Takové dítě (podobných nakonec asi nebudete mít mnoho) vyvoláte ze třídy k sobě (pro ostatní to bude podnět, pro toto dítě něco, co je vnitřně formuje) a necháte je, když bude pronášet vámi uložené věty, provázet slova pohyby. Tedy: Člověk (krok) - je (krok) - dobrý (krok)! Tak spojíte celého člověka žijícího v prvku vůle s pouhým intelektuálním prvkem poznávání a postupně dosáhnete toho, že u tohoto dítěte procitne vůle v myšlenku. Teprve pochopení pro poznatek, že už i v bdělém člověku se setkáváme s různými stavy vědomí - s bděním, sněním a spánkem -, teprve toto pochopení nás vede ke skutečnému rozpoznání našich úkolů vůči rostoucímu, vyvíjejícímu se člověku.

Ale teď se můžeme na něco zeptat. Můžeme se zeptat: Jaký je vztah vlastního centra člověka, jeho já, k těmto různým stavům? Nejsnáze si to ujasníte, když budete především předpokládat něco, co je

přece nepopíratelné: že to, čemu říkáme svět, kosmos, je souhrn činností. Tyto činnosti se nám projevují v různých oblastech elementárního života, živelných projevů. Víme, že v tomto elementárním životě působí síly. Kolem nás například působí životní síla. A mezi elementární síly a životní sílu je vpředeno například všechno, co je způsobováno teplem a ohněm. Jenom považte, jak jsme zasazeni do okolí, v němž je velmi mnohé způsobováno ohněm.

V jistých krajinách země, například v jižní Itálii, stačí, když zapálíte zmačkaný papír a ihned se začne ze země silně kouřit. Proč k tomu dochází? Dochází k tomu proto, že zapálením zmačkaného papíru a teplem, které se tím vyvinulo, jste na tomto místě zředili vzduch. Síly, které jinak působí pod povrchem země, byly tahem směřujícím vzhůru vytrženy ven, nad povrch, a v okamžiku, kdy zapálíte zmačkaný papír a hodíte ho na zem, stojíte v oblaku kouře. Je to pokus, který může udělat každý turista, který se dostane do blízkosti Neapole. To jsem uvedl jako příklad pro to, že nepozorujeme-li svět povrchně, musíme si říci, že žijeme v prostředí všude prostoupeném silami.

Jsou i vyšší síly než teplo. Ty jsou také v našem okolí přítomny. Procházíme jimi vždy, když jako fyzická lidé procházíme světem. Ano, naše fyzické tělo, aniž o tom ve svém obyčejném poznávání víme, je uzpůsobeno tak, že to snášíme. Svým fyzickým tělem si můžeme dovolit takto kráčet světem. Svým já, nejmladším útvarem naší evoluce, bychom nemohli kráčet středem těchto světových sil, pokud by se toto já mělo bezprostředně odevzdávat těmto silám. Toto já by se nemohlo odevzdávat všemu, co je v jeho okolí a do čeho je samo zasazeno. Toto já musí být zatím ještě uchráněno před tím, aby se muselo vlévat do těchto světových sil. Jednou se vyvine až k tomu, aby mohlo s nimi splynout. Teď to ještě není možné. Proto je nutné, abychom nebyli pro své úplně bdělé já zasazováni do skutečného světa, který je v našem okolí, nýbrž jen do obrazu tohoto světa. Právě proto máme ve svém myslícím poznávání jen obrazy světa, jak jsme to již uvedli z duševního hlediska.

Teď to pozorujeme také z hlediska duchového. V myslícím poznávání žijeme v obrazech; a my lidé na přítomném vývojovém stupni můžeme žít v době od narození do smrti se svým plně bdělým já pouze v obrazech kosmu, ne však ještě v kosmické skutečnosti. Proto nám, když bdíme, musí naše tělo nejprve vytvářet ony obrazy kosmu. Naše já potom žije v obrazech tohoto kosmu.

Psychologové se strašně namáhají, aby zjistili vztahy mezi tělem a duší. Mluví o vzájemné působnosti těla a duše, o psychofyzickém paralelismu a také ještě o jiných věcech. To všechno jsou v podstatě jen dětinské pojmy. Neboť skutečný děj je přítom tento: Přechází-li já člověka ráno do bdělého stavu, vniká do těla, nikoli však do fyzických pochodů těla, nýbrž do světa obrazů, jež tělo až do svého nejhlubšího nitra vytváří o zevních pochodech. Tím se našemu já dostává myslícího poznávání.

Při citění je tomu jinak. Zde už proniká já do skutečného těla, nikoli pouze do obrazů. Kdyby však při tomto pronikání bylo zcela při vědomí, pak by je to - chápejte to nyní duševně - do slova a do písmene duševně zcela spálilo. Kdyby se vám přihodilo při citění to, co se vám děje při myšlení, když vnikáte svým já do obrazů, které vám vytváří vaše tělo, pak byste duševně shořeli. Nevydrželi byste to. Můžete prožívat toto pronikání, které znamená citění, pouze snově, v utlumeném stavu vědomí. Pouze ve snu můžete vydržet, co se ve vašem těle vlastně odehrává, když cítíte.

A co se odehrává při chtění, můžete vůbec prožít jen tehdy, když spíte. Bylo by něco opravdu hrozného, co byste prožívali, kdybyste v obyčejném životě museli spoluprožívat všechno, co se děje s vaší vůlí. Nejstrašnější bolest by se vás například zmocnila, kdybyste, jak jsem to už naznačil, museli skutečně prožít, jak se síly dodávané potravinami do vašeho organismu při chůzi spotřebovávají ve vašich nohách. Je to pro vás doopravdy štěstí, že to neprožíváte, nebo to aspoň prožíváte jen ve stavu spánku. Neboť kdybyste to prožívali za bdění, znamenalo by to myslitelně největší bolest, strašnou bolest. Dalo by se dokonce říci: Probudit se do své vůle by znamenalo, že tato bolest jež jinak zůstává pouze latentní, jež je pouze otupována tím, že ve vůli se udržuje stav spánku, by vstoupila do vědomí.

Pochopíte proto, když vám teď budu charakterizovat život lidského já během stavu, který v obyčejném životě nazýváme bdělým - který tedy obsahuje: úplné bdění, snové bdění, spící bdění -, když vám budu charakterizovat, co naše já, pokud žije v obyčejném bdělém stavu v těle, vlastně ve skutečnosti prožívá.

Toto já žije v myslícím poznávání tím, že procitne do těla; tady je plně bdělé. Žije v něm však pouze v obrazech, takže člověk v životě mezi zrozením a smrtí, nekoná-li cvičení, jaká jsou naznačena v mé knize „O poznávání vyšších světů“ („Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?“), žije svým myslícím poznáváním neustále pouze v obrazech.

Potom se já, když procitá, noří i do pochodů, které podmiňují citění. Náš citící život: tady nejsme plně bdělí, nýbrž tady jsme bdělí jenom snově. Jak vlastně prožíváme to, čím procházíme v onom snovém bdění, když cítíme? Prožíváme to ve skutečnosti v tom, co se vždycky nazývalo inspiracemi, inspirovanými představami, nevědomě inspirovanými představami. Zde je ohnisko všeho, co u umělce z citů vystupuje do bdělého vědomí. V tomto ohnisku to člověk prožívá nejdříve. Zde se také odehrává jako skutečnost všechno, co u bdělého člověka pak často vystoupí do bdělého vědomí v podobě nápadů a tam se pak změní v obrazy.

Co se v mé knize „O poznávání vyšších světů“ nazývá inspirace, to jsou tytéž inspirace, které jinak působí u každého člověka nevědomě dole v citovém životě, jenomže jejich prožívání je nyní pozvednuto do jasu, do plného vědomí. A když lidé zvláště k tomu uzpůsobení mluví o svých inspiracích, mluví vlastně o tom, co svět vložil do jejich citového života a čemu dává jejich vlohami vystupovat do plného bdělého vědomí. Je to právě tak světový obsah, jako je myšlenkový obsah světovým obsahem. Avšak v životě mezi zrozením a smrtí se zrcadlí v těchto nevědomých inspiracích takové světové děje, které můžeme prožívat jen snově. Jinak by se naše já v těchto dějích spálilo nebo udusilo, zejména udusilo. Toto dušení také už někdy u člověka v nenormálních stavech začíná. Představte si, že vás tlačí můra. Tehdy stav, jenž se odehrává mezi vámi a zevním vzduchem, když u člověka není v tomto vzájemném poměru všechno v pořádku, chce abnormálně přejít v cosi jiného. Tím, že to chce přejít do vašeho vědomí o vlastním já, neuvědomujete si tento stav jako normální představu, nýbrž jako představu, která vás mučí: říkáte, že vás tlačí můra. A jako je mučivé ono nenormální dýchání, když vás tlačí můra, tak by bylo mučivé veškeré dýchání, každé vdechnutí nebo vydechnutí, kdyby člověk prožíval své dýchání plně vědomě. Prožíval by je v citění, ale bylo by to pro něj něco mučivého. Proto je prožívání dechu utopováno, a člověk neprožívá svůj dech jako fyzický proces, ale jen snivým citem.

A co teprve děje, které se odehrávají při chtění, už jsem vám to naznačil: byla by to strašná bolest! Proto můžeme dále říci, za třetí: v chtějícím konání já spí. Tady prožíváme to, co prožíváme, se silně ztlumeným vědomím - totiž ve spícím vědomí - v nevědomých intuicích. Nevědomé intuice má člověk neustále; žijí však v jeho chtění. A ve svém chtění člověk spí. Proto je také nemůže v obyčejném životě vynášet do vědomí. Přicházejí do vědomí jen ve šťastných stavech života; pak má člověk ztlumeně, neujasněné, účast v životě duchového světa.

I v obyčejném životě člověka můžete pozorovat něco zvláštního. Plné vědomí za plného bdění při myslícím poznávání známe přece všichni. Tehdy se ocitáme takřikajíc v jasném světle vědomí, to je něco, v čem se vyznáme. Mnohdy ale začnou lidé, když o světě poněkud přemýšlejí, prohlašovat: Máme intuice. Na základě těchto intuic pak vyprávějí cosi neurčitě pocítovaného. Co říkají, může být leckdy velmi zmatené, ale může to být také něco nevědomky uspořádaného. Konec konců, mluví-li básník o svých intuicích, pak je naprosto správné, že je nedoluje v první řadě z onoho ohniska, k němuž má nejbližší, z inspirovaných představ citového života, nýbrž že své zcela neuvědomované intuice doluje z oblasti spícího chtění.

Kdo vidí do těchto věcí, vidí i ve zdánlivých nahodilostech života hluboké zákonitosti. Čtete například druhý díl Goethova „Fausta“ a rádi bychom se velmi důkladně obeznámili s tím, jak mohly být vytvořeny právě tyto zvláštní verše ve své zvláštní stavební kompozici. *Goethe* už byl starý, když psal druhý díl svého „Fausta“, alespoň největší jeho část. Psal ho tak, že jeho sekretář John seděl u psacího stolu a psal, co *Goethe* diktoval. Kdyby byl musel *Goethe* psát sám, tu by pravděpodobně nebyl vytvořil tak pozoruhodně vybroušené verše. Zatímco diktoval, přecházel neustále ve své výmarské světničce sem a tam; toto přecházení patří nerozlučně ke koncepci druhého dílu „Fausta“. Tím, že *Goethe* rozvíjel toto nevědomě chtějící konání v chůzi, dralo se něco z jeho intuic vzhůru a díky té jeho zevní činnosti se potom projevilo to, co dával druhému člověku psát na papír.

Chcete-li si utvořit schéma o životě já v těle a uděláte-li to takto:

- I. já bdí-obrazné poznávání
- II. já sní - inspirované cítění
- III. já spí - intuitující nebo intuitované chtění,

pak asi dost dobře nepochopíte, proč to intuitivní, o němž lidé instinktivně mluví, se dostává lehčeji vzhůru do obrazného poznávání všedního dne než inspirované cítění, které k němu má blíže.

A nyní pozorujte sami sebe: Jste nejprve zcela klidní; sedíte nebo stojíte, oddáváte se jen myslícímu poznávání, zkoumání zevního světa. Přitom žijete v obrazech. Ty procesy, které já prožívám mimoto, sestupují do těla, nejprve do cítění, pak do chtění. Co je v cítění, toho si nevšímáte; co je ve chtění, toho si zprvu také nevšímáte. Jen když vykročíte, když začnete jednat, potom ovšem nepozorujete navenek v první řadě cítění, ale chtění. A tady, při sestupu do těla a při opětovém výstupu, má intuitivní chtění blíž k tomu, aby dospělo k obraznému vědomí, než snící inspirované cítění. Proto zjistíte, že lidé tak často říkají: Mám jakousi neurčitou intuici. - Tehdy zaměřuji to, co jsem označil v knize „O poznávání vyšších světů“ za intuice, s povrchní intuicí obyčejného vědomí.

Nyní pochopíte něco z podoby lidského těla. Představte si na chvíli, že jdete, ale přitom pozorujete svět. Představte si, že by nechodilo břicho s nohama, ale přímo hlava že by měla nohy a musela by chodit. Tehdy by bylo vaše pozorování světa přímo sjednoceno s vaší vůlí, a důsledek by byl, že byste mohli chodit pouze ve spícím stavu. Tím, že vaše hlava sedí na ramenou, a ne na ostatním těle, může v klidu spočívat na celé té zbývající části těla. Hlava zůstává v klidu a vyjí nesete světem tak, že konáte pohyby pouze ostatním tělem. Hlava však musí klidně spočívat na těle, jinak by nemohla být orgánem myslícího poznávání. Musí být vyňata ze spícího chtění, neboť v okamžiku, kdy byste ji z relativního klidu přivedli do samostatného pohybu, začala by spát. Hlava ponechává tělu, aby bylo vykonavatelem vůle; a žije v tomto těle jako v drožce a dává se jí přepravovat sem a tam. Jen tím, že se hlava dává vozem těla dopravovat jakoby drožkou a že tělo během této dopravy jedná, může člověk bděle jednat. Teprve když si věci srovnáte dohromady tímto způsobem, dospějete ke skutečnému pochopení podoby lidského těla.